

MÜSTAHREC

ferâyîni, Ebû Ca'fer el-Hîrî, Muhammed b. İshak es-Serrâc ve Ebû Avâne el-İsfeyrâyîni (*Müsnedü Ebî 'Avâne*, I-V, nşr. Eymen b. Ârif ed-Dimaşki, Beyrut 1419/1998), Ebû İmrân Mûsâ b. Abbas el-Cüveynî, Ahmed b. Muhammed et-Tûsî el-Belâzürî, Kâsım b. Asbağ, Ebû'n-Nadr et-Tûsî, Ebû'l-Velid el-Ümevî, İbnü'l-Hîrî diye bilinen Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüürî, İbnü's-Şarkî diye anılan Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed el-Herevî, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed eş-Şemmâhî el-Herevî ve Ebû Nuaym el-İsfahânî (*el-Müsnedü'l-müstahrec 'alâ Şahîhî'l-İmâm Müslim*, nşr. Muhammed Hasan Muhammed, I-IV, Beyrut 1417/1996) anılabilir. Hem *Şahîh-i Buḥârî* hem *Şahîh-i Müslim*'le ilgili olarak İbnü'l-Ahrem (müttefekun aleyh hadisler üzerine), Ebû Ali el-Mâsercisî, Hâkim el-Kebîr, *el-Müttefikü'l-kebîr* adını taşıdığı ve toplam 25.480 tarihi ihtiva ettiği söylenen eseriyile (İbn Hacer el-Askalânî, I, 297) Cevzaki, Hâkim en-Nisâbüürî, Berkânî, İbn Mencûye, Ebû Zer el-Herevî, Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Zekerıyyâ İbn Mende ve *el-Mişbâh fi 'uyûni'l-eḥâdiş-i's-şihâh* adlı eseriyile Cemmâilî müstahrec çalışmaları yapmıştır.

Bunlardan başka Tirmizî ve Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'lerine dair müstahrecer yapılmıştır. Tirmizî'nin *es-Sünen*'i üzerine müstahrec yazanlardan Hâkim el-Kebîr, İbn Mencûye ve Ebû Ali Hasan b. Ali b. Nasr et-Tûsî anılabilir. Ebû Ali'nin kaleme aldığı müstahrec, *Muḥtaşarü'l-aḥkâm (Müstahrecü't-Tûsî 'alâ Câmî'i't-Tirmizî)* adıyla yayımlanmıştır (nşr. Enîs b. Ahmed b. Tâhir el-Endûnîsî, I-IV, Medine 1415). Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'i üzerine müstahrec yazanlardan İbn Mencûye, İbn Eymen diye bilinen Muhammed b. Abdülmelik b. Eymen ve Kâsım b. Asbağ (eseri için bk. *DİA*, XXIV, 541) zikredilebilir.

Müstahrec çalışmaları adı geçen hadis kitaplarıyla sınırlı kalmamış, İbn Huzeyme'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'i hakkında Ebû Nuaym el-İsfahânî tarafından bir müstahrec yapılmış, Hâkim en-Nisâbüürî'nin *el-Müstedrek*'i üzerine Zeynüddin el-İrâkî bir müstahrec yazmaya başlamakla beraber bitirememiş (*a.g.e.*, XIX, 121), Ebû'l-Kâsım İbn Mende çeşitli kitaplardan çıkardığı hadisler için *el-Müstahrec min kü-tübî'n-nâs li't-tezkire ve'l-müsteḥraf min aḥvâli'n-nâs li'l-ma'rife*'yi hazırlamıştır (*a.g.e.*, XX, 181).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ali Hasan b. Ali et-Tûsî, *Müstahrecü't-Tûsî 'alâ Câmî'i't-Tirmizî* (nşr. Enîs b. Ahmed), Medine 1415, neşreden giriş, I, 65-128; Hâkim en-

Nisâbüürî, *Tesmiyetü men aḥracehümü'l-Buḥârî ve Müslim* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1987, s. 13-16; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-ḥadîş* (nşr. Nûreddin İtr), Medine, ts., s. 19-20; Burhâneddin el-Ebnâsî, *eş-Şeze'l-feyyâh min 'Ulümü İbni's-Şalâh* (nşr. Ebû Abdullah M. Ali Semek), Beyrut 1418/1998, s. 40-41; İbnü'l-İrâkî, *el-Beyân ve't-tavzîh* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1990, neşreden giriş, s. 15-16; İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Şalâh* (nşr. Rebî b. Hâdî Umeyr), Riyad 1417, I, 291-323; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muḡîş* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut 1412/1992, I, 44-48; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Kahire 1385/1966, I, 112-116; Zekerıyyâ el-Ensârî, *Fethu'l-bâkî 'alâ Elfiyyeti'l-İrâkî* (nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî el-Hüseyînî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmıyye), I, 56-63; Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Medine, ts. (el-Mektebetü's-selefiyye), s. 69-85; Abdülazîz ed-Dihlevî, *Bustânü'l-Muhaddisin* (trc. Ali Osman Koçkuzu), Ankara 1986, s. 90-91; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteḥrafe*, s. 26-32; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 227-231; Talat Koçyiğit, *Hadis İstihlâhları*, Ankara 1980, s. 320-323; Halîl İbrâhîm Molla Hâtır, *Mekânetü's-Şahîhayn*, Kahire 1981, s. 167-170; Mahmûd Ebû Reyve, *Eḍvâ' 'ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, Kahire, ts., s. 294-296; Şerefeddin Ali Râcîhî, *Muştalahu'l-ḥadîş ve eşerühü 'ale'd-dersi'l-uḡavî 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1983, s. 270-274; Mübârekfûrî, *Mukaddimetü Tuḥfeti'l-aḥvezi* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1412/1992, s. 67-70; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar* (nşr. Abdülfetâh Ebû Gudde), Beyrut 1416/1995, I, 346-353; Muhammed b. Matar ez-Zehrânî, *Tedvinü's-sünne*, Riyad 1417/1996, s. 177-180.

S. KEMAL SANDIKÇI

el-MÜSTAHRECE

(المستخرجة)

Muhammed b. Ahmed el-Utbî'nin
(ö. 255/869)el-'Utbiyye olarak da tanınan
ve Mâlikî fıkımın

ilk kaynakları arasında yer alan eseri

(bk. UTBÎ, Muhammed b. Ahmed).

MÜSTAIN-BİLLÂH

(المستعين بالله)

Ebû'l-Abbâs el-Müstain-Billâh Ahmed
b. Muhammed b. Muhammed
el-Mu'tasım-Billâh el-Abbâsî
(ö. 252/866)Abbâsî halifesi
(862-866).

217'de (832) doğdu. Babası Halife Mu'tasım-Billâh'ın oğlu Muhammed, annesi Slav asıllı bir câriyedir. Halife Müntasır-Billâh'ın 4 Rebiülâhîr 248'te (7 Haziran 862) öldürülmesi üzerine başta Boğa el-Kebîr, Boğa es-Sagîr ve Otamış olmak üzere Türk kumandanları, Vezir Ahmed b. Hasîb ve di-

ğer devlet adamları yeni halifeyi seçmek için toplandılar. Türk askerleri, Megâribe ve Üsrüseneliler, toplantıya katılanların alacağı karara uyacaklarına ve seçecekleri halifeye biat edeceklerine yemin ettiler. Ancak daha önce Halife Mütevekkil-Alellah'ın öldürülmesi işine karıştıklarından kendilerinden intikam alır düşüncesiyle Mütevekkil'in çocuklarının halife seçilmesine razı olmayacaklarını bildirdiler. Görüşmeler sonunda Mu'tasım-Billâh'ın torunu Ahmed b. Muhammed'in Müstain-Billâh lakabıyla halife ilân edilmesine karar verildi (6 Rebiülâhîr 248 / 9 Haziran 862). Ertesi gün biat merasimi sırasında bazı gruplar, Müstain'in halifeliğine karşı çıkarak önceki halife Müntasır'ın kardeşi Mu'tez-Billâh lehine tezahürat yaptılar, hatta Bâbü'lâmme'ye hücum edip yağmalamaya başladılar. Böylece öteden beri Türk askerlerinin iktidarı ellerinde tutmalarından rahatsız olan Bağdat halkı ilk defa Türkler'e karşı başlatılan bir eylemin içinde yer almış oluyordu. Boğa el-Kebîr olaya müdahale ederek birçok kişinin ölümüne sebep olan karışıklıklara son verdi. Halife de cülûs bahşişi dağıtıp olayları yatıştırdı. Mu'tez-Billâh'ı ve kardeşi Müeyyed'i el-Cevsaku'l-Hâkânî'de hapsedirdi.

Müstain-Billâh hilâfet makamına geçince Otamış'ı Mısır ve Mağrib, Muhammed b. Tâhir'i Horasan, Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'i Irak-Fars valiliğine tayin etti. Bir süre sonra Türkler'le Vezir Ahmed b. Hasîb'in arası açıldığından Otamış'ı vezir tayin etmek zorunda kaldı. Ahmed b. Hasîb bütün mallarına el konulup önce Girit adasına, ardından Kayrevan'a gönderildi. Bu olaydan sonra iktidar Otamış ile kâtibi Şücâ' b. Kâsım'ın eline geçti.

Türk askerlerinin nüfuzunun kırılmasını isteyen Bağdat halkı Abbâsî kuvvetlerinin Bizans karşısında yenilmesini bahane ederek halifeye isyan etti. Halkın, Şâkiriyye denilen ücretli askerlerin ve diğer grupların katıldığı isyan sırasında mahkûmlar serbest bırakıldı (Safer 249 / Nisan 863). Ardından Sâmerâ'da da Türk askerlerine karşı başlatılan eylem Boğa es-Sagîr, Otamış ve Vasîf'e bağlı kuvvetler tarafından bastırıldı. Kısa bir süre sonra Boğa es-Sagîr ve Vasîf'e bağlı bazı Türkler, malî ve siyâsî durumlarının kötüleştiğini iddia ederek Vezir Otamış ve kâtibine karşı ayaklandılar, her ikisini de katledip evlerini yağmaladılar (15 Rebiülâhîr 249 / 7 Haziran 863). Halife olup bitenler karşısında ciddi bir tepki gösteremedi. Otamış'ın yerine Ahmed b. Sâlih b. Şîrzâd'ı vezir tayin etti ve nüfuzlu kumandanlardan Bâgîr et-

Türk'yi başkumandanlığa getirmek istedi. Ancak bu durum Boğa es-Sagır ile Vasîf'i endişelendirdi. Boğa es-Sagır ile Vasîf'in kendisine karşı bir eylem gerçekleştireceğini haber alan Bâgîr et-Türkî adamlarıyla görüşerek halifenin ve bu iki kumandanın katledilmesini kararlaştırdı. Bunu duyan Halife Müstaîn - Billâh, Boğa es-Sagır ve Vasîf ile anlaşıp Bâgîr et-Türkî'yi hapsedti. Bu sırada Bâgîr'in askerleri ve mevâlî ayaklanıp el-Cevsaku'l-Hâkânî'yi bastı. Tehlikenin giderek büyümesi üzerine Bâgîr hapisnede öldürüldü, fakat bu olay karşılıkları daha da arttırdı. Boğa es-Sagır ile Vasîf isyanı bastırmak için Megâribe ve Şâkiriyye'ye mensup bir grup askeri Bâgîr et-Türkî'nin adamlarına karşı sevkettiyse de isyan bastırılmadı. Halife, Vasîf ve Boğa es-Sagır ile birlikte Sâmerâ'yi gizlice terkedip Bağdat'a hareket etmek zorunda kaldı. Müstaîn - Billâh, Bağdat'ta Vali Muhammed b. Abdullah b. Tâhir tarafından karşılandı (5 Muharrem 251 / 6 Şubat 865). Sâmerâ'daki bazı kumandan ve devlet adamları da Bağdat'a gitmeye başladılar. Bu gelişmelerden rahatsız olan Türk askerleri, Ferganalılar ve diğer mevâlî Müstaîn - Billâh'a elçi gönderip hatalarını itiraf ettiler, geri dönmelerini istediler ve kendisine bundan sonra sadakatle hizmet edeceklerini bildirdiler. Fakat halife onların tekliflerini kabul etmedi. Bunun üzerine Türk askerleri, siyasî otoritelerinin sarsılmasından endişe edip Müstaîn - Billâh'ın yerine Mu'tez - Billâh'ı halife yapmaya karar verdiler ve onu el-Cevsaku'l-Hâkânî'deki hapisneden çıkarıp halife ilân ettiler (11 Muharrem 251 / 12 Şubat 865). Vilâyetlere mektup göndererek Müstaîn - Billâh'ın hal'edildiğini ve yerine Mu'tez - Billâh'ın geçtiğini bildirdiler.

Böylece aynı anda biri Bağdat'ta, diğeri Sâmerâ'da olmak üzere iki Abbâsî halifesi ortaya çıkmış oldu. Mu'tez - Billâh, bu ikiliğe son vermek için Bağdat Valisi Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'e haber gönderip onu kendi saflarına çağırıdıysa da teklifi kabul görmedi. Ancak Boğa el-Kebîr'in Humus'ta bulunan oğlu Mûsâ, Mu'tez - Billâh tarafına geçince dengeler değişti. Bu gelişmeden cesaret alan Mu'tez - Billâh kardeşi Ebû Ahmed'i büyük bir orduyla Bağdat'a gönderdi (23 Muharrem 251 / 24 Şubat 865). Bağdat uzun süre muhasara edildi. Muhasaradan dolayı perişan olan halk validen Mu'tez - Billâh'ın saflarına katılmasını, Müstaîn - Billâh'tan da halifelikten çekilmesini istedi. Ebû Ahmed ile görüşen Vali Muhammed b. Abdullah, Mu'tez - Billâh'a biat etmeye razı oldu ve

Müstaîn - Billâh'ın halifelikten hal'edilmesi kararına katıldığını bildirdi (4 Muharrem 252 / 25 Ocak 866).

Müstaîn - Billâh bu karar üzerine kendisine 50.000 dinar para ayrılması, 30.000 dinarlık bir yerin iktâ edilmesi ve Mekke'ye gidinceye kadar Vâsıt'ta ikametine izin verilmesi şartıyla hilâfetten çekildi ve Mu'tez - Billâh resmen halife ilân edildi. Halk el-Mescidü'l-câmi'de toplanan Kadî İbn Ebû Şevârib Hasan b. Muhammed yeni halife için biat aldı. Müstaîn - Billâh'ı da oraya getirtti ve ona hilâfetten kendi isteğiyle ayrılıp ayrılmadığını sordu. O da kendi arzusuyla ayrıldığını söyleyip Mu'tez - Billâh'a biat etti. Müstaîn - Billâh, hilâfet alâmetlerinden olan asâ ve bürdeyi görevlilere teslim ettikten sonra ailesiyle birlikte Vâsıt'a hareket etti (3 Muharrem 252 / 24 Ocak 866). Tolunoğulları hânedanının kurucusu Ahmed b. Tolun da ona nezaret etmekle görevlendirildi. Müstaîn - Billâh 3 veya 6 Şevval 252'de (17 veya 20 Ekim 866) Mu'tez'in görevlendirdiği hâcib Saîd b. Sâlih tarafından Sâmerâ'da öldürüldü. Müstaîn, Ebû'l-Abbas es-Seffâh ve Ebû Ca'fer el-Mansûr'dan sonra babası halife olmadığı halde hilâfet makamına geçen ilk şahıstır. Mütevekkil - Alellah ve Muntasir - Billâh'ın başına gelenleri iyi bildiği için Türk kumandanların icraatına müdahale etmekten çekinmiş ve onların her isteğini yerine getirmiştir. Çok cömert olduğu, kendinden önceki halifelerin biriktirdiği altın, mücevherat, silâh ve diğer değerli eşyayı bütün uyanılara rağmen dağıttığı kaydedilmektedir.

Müstaîn - Billâh'ın halifelik dönemi karışıklıklar içinde geçmesine rağmen Bizans'a karşı yaz seferleri sürdürüldü. Halife 249 (863) yılında Ca'fer el-Hayyât ile Ömer b. Abdullah el-Akta'ı Bizans'a karşı sefere mehur etti. Ömer Anadolu içlerine kadar ilerledi. Türk kumandanı Bilgeçür 250 yılı yazında (864 yazı) Anadolu'ya hareket etti. Bilgeçür ertesi yıl daha büyük bir orduyla Anadolu seferine çıktı. Aksaray-Niğde arasında bulunan Matmûre'yi alıp çok sayıda esir ve bol miktarda ganimetle geri döndü.

Ali evlâdının başlattığı isyanlar da Müstaîn - Billâh'ı meşgul eden önemli olaylar arasında yer alır. Tâlibiyyîn'den Yahyâ b. Ömer el-Hüseynî 250'de (864) Kûfe'de beytümâli ele geçirip mahkûmları serbest bıraktı. Müstaîn sevkettiği ordularla bu isyanı bastırdı ve Yahyâ b. Ömer öldürüldü. Aynı yılın ramazan ayında (Ekim 864) Hasan el-Alevî Taberistan'da ayaklandı. Ab-

bâsî kuvvetleri Hasan el-Alevî'yi mağlûp ederek 300'den fazla taraftarını katletti. Ancak Taberistan halkının coşkuyla desteklediği Hasan el-Alevî mücadeleye devam edip Taberistan'a hâkim olmayı başardı (254/868). Muhammed b. Ca'fer el-Hüseynî'nin Rey şehrinde başlattığı isyan Horasan Valisi Muhammed b. Tâhir tarafından bastırıldı ve Muhammed b. Ca'fer esir alındı (251/865). Yine Ali evlâdından olan Hüseyin b. Muhammed 251 yılı sonlarında (865 sonları) Kûfe'de isyan etti. Kûfeliiler ve Benî Esed kabilesi tarafından da desteklenen bu isyan Halife Müstaîn - Billâh'ın gönderdiği Müzâhim b. Hâkân kumandasındaki kuvvetlerce bastırıldı (253/867). Hüseyin b. Ahmed el-Kevkebî 251 Rebiülevvelinde (Nisan 865) Kazvin ve Zencan'ı ele geçirdi. Bu isyan Boğa el-Kebîr'in oğlu Mûsâ tarafından bertaraf edildi. Aynı yıl İsmâil b. Yûsuf el-Hasenî el-Alevî Mekke'de ayaklandı ve Mekke halkı bu yüzden büyük sıkıntılarla karşılaştı, isyanı Ebû-Sâc bastırdı (252/866).

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kübi, *Târîh*, II, 494-499; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IX, 254-363, 396, 442, 446-447; Mes'ûdî, *Mürüccü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 144-165; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fi târîhi'l-hulefâ'* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Leiden 1973, s. 123-127; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahri*, s. 240-242; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXII, 301 vd.; Belevî, *Siretü Ahmed b. Tolun* (nşr. M. Kürd Ali), Kahire, ts. (Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye), s. 36-42; G. le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, bk. İndeks; Hudaîrî, *Muḥâdarât: 'Abbâsiyye*, s. 272-281; Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 1976, s. 113-120, 125-139, 140, 155, 156, 175, 178, 183-185; H. Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, London 1986, s. 173-175; Hasan Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydileri (250-316/864-929)* (doktora tezi, 1998), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 68 vd.; Gülgün Uyar, *Ehl-i Beyt: İslâm Tarihinde Ali-Fâtıma Evlâdi*, İstanbul 2004, s. 319-329; C. Melchert, "Religious Policies of the Caliphs", *Islamic Law and Society*, III/3, Leiden 1996, s. 330-333; K. V. Zetterstéen, "Müstaîn", *İA*, VIII, 826; a.mlf. - [C. E. Bosworth], "al-Musta'in", *EI²* (İng.), VII, 722-723.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN SÂDEDDİN

(ö. 1202/1788)

Biyografi âlimi, mutasavvıf ve hattat.

Receb 1131'de (Mayıs - Haziran 1719) İstanbul Atıkalipaşa semtinde dünyaya geldi. Babası, Beyazıt'taki Sadrazam Seyyid Hasan Paşa Medresesi müderrislerinden Mehmed Emin Efendi'dir. Şam ve Edirne